

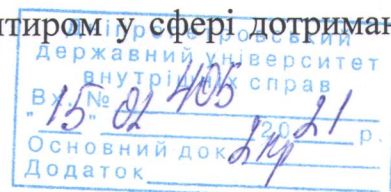
До спеціалізованої ради Д.08.727.04
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, проспект Гагаріна, 26

ВІДГУК

офіційного опонента Петришина Олександра Віталійовича, доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України на дисертацію Завгороднього Віталія Анатолійовича на тему: «Практика Європейського суду з прав людини та її вплив на юридичну діяльність в Україні (теоретико-правовий аналіз)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Головним напрямком та критерієм розвитку функціонування права в сучасному складному суспільстві на межі століть і тисячоліття стає повага до прав людини, створення умов для їх реалізації та захист. Наразі основою європейської системи захисту прав людини є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка прийнята Радою Європи у 1950 році. Умовою її дієвості стало створення Європейського суду з прав людини, який за роки своєї правозахисної діяльності сформував власну наднаціональну судову практику. Реалізація Страсбурзьким судом наданих йому повноважень із тлумачення та застосування конвенційних принципів і норм, а також результати цієї діяльності, здійснюють багатоаспектний вплив на юридичну діяльність кожної з країн-підписантів Конвенції, зокрема – й України.

У переважній більшості держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод практика Європейського суду з прав людини набула властивості ефективного юридичного інструменту в системі правозахисту. Водночас слід констатувати, що для України вона досі не змогла стати належним правовим орієнтиром у сфері дотримання

прав і свобод людини, підтвердженням чому слугує як кількість поданих скарг до Суду Ради Європи з боку осіб, які перебувають під юрисдикцією Української держави, так і кількість рішень Страсбурзького суду, що ухвалені проти неї.

Однією з причин цього є відсутність розуміння статусу практики Європейського Суду з прав людини як джерела права, ефективного порядку виконання постанов Суду Ради Європи, який би не зводився лише до виплати справедливої сатисфакції позивачу. Хибне розуміння юридичної природи рішень Страсбурзького суду, тривале не вирішення в Україні системних проблем у сфері захисту прав людини, є предметом постійної уваги Європейського Суду з прав людини та Комітету Міністрів Ради Європи.

Ситуація, що склалася, вимагає комплексного теоретичного осмислення юридичної природи практики Європейського суду з прав людини загалом та рішень цієї міжнародної судової інституції, зокрема. Передусім має бути розробленим на цій основі науково обґрунтований механізм імплементації постанов Страсбурзького суду в національний правопорядок України, а також загальнотеоретична концепція впливу практики Суду Ради Європи на практичну юридичну діяльність. З метою вирішення вказаних та інших доктринальних завдань В. А. Завгороднім підготовлено наукову працю, тема якої поза сумнівом є актуальною та своєчасною.

Багатоаспектний, комплексний характер проведеного дослідження, значення результатів дисертації для здійснення державно-правових реформ в Україні ставлять цю працю у ряд значимих для правової науки на рівні докторської дисертації загальнотеоретичних робіт з обраної проблематики. Її підготовка зумовлена як необхідністю покращення загального стану дотримання прав і свобод людини, що визнані Конституцією нашої держави, найвищими соціальними цінностями, так і виробленням науково

обґрунтованої моделі належного виконання Україною взятих на себе фундаментальних зобов'язань у сфері захисту прав людини.

Дисертація виконана у відповідності до Національної стратегії у сфері прав людини, що затверджена Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, а також Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки (напрямок «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини»).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній правничій науці комплексним дослідженням, у якому системно викладено загальнотеоретичні положення, що пояснюють правові феномени практики Європейського суду з прав людини та її впливу на юридичну діяльність в Україні. В результаті вирішення поставлених дослідницьких задач дисертантом сформульовано низку теоретичних і методологічних положень, серед яких слід виокремити найбільш значущі.

Здобувачем наукового ступеня доктора юридичних наук сформульовано авторське бачення поняття практики Суду Ради Європи, обґрунтовано і запропоновано її структуру, з'ясовано особливості прецедентності й можливості визнання статусу джерела права цього явища правової дійсності. Зокрема, вперше практика Європейського суду з прав людини інтерпретується як сумативне утворення, внутрішню будову якого складають діяльність Страсбурзького суду, що відображає цей феномен у динаміці, результати такої діяльності (рішення), а також накопичений правовий досвід Суду Ради Європи.

Відповідно джерелом об'єктивного права, пропонується розуміти не Конвенцію, взяту в єдності з практикою Страсбурзького суду, що впливає зі змісту ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а цей регіональний

міжнародний договір з прав людини, взятий в єдності з правовими позиціями, сформульованими в правових актах Суду Ради Європи.

Дослідником з'ясовано поняття та юридичні властивості рішень Страсбурзького суду, як елементу його практики, їх видову класифікацію, а також функції постанов цієї міжнародної правозахисної інституції. Заслуговує на увагу запропонована дисертантом позиція про те, що рішення Європейського суду з прав людини є видовим поняттям, яке відображає такі можливі результати волевиявлення Суду Ради Європи як ухвали (decisions), постанови (judgments), консультативні висновки (advisory opinions). Слушними видаються висновки здобувача наукового ступеня доктора наук щодо основних функцій (напрямів впливу) постанов Страсбурзького суду на правосвідомість і поведінку суб'єктів юридичної діяльності в Україні. Слід особливо відзначити запропонований автором актуальний концепт окремої думки судді Європейського суду з прав людини як елементу його практики.

До одного із найбільш вагомих здобутків підготовленої наукової праці слід віднести розробку теоретичних положень, присвячених механізму імплементації постанов Європейського Суду з прав людини в національній правовій системі України.

Зокрема, схвальної оцінки заслуговує як висновок дисертанта про те, що вказаний механізм являє собою сукупність юридичних засобів і способів, що використовуються, та заходів, які вживаються державою на виконання взятих на себе конвенційних зобов'язань з метою відшкодування завданої позивачеві матеріальної та/або моральної шкоди, відновлення його порушеного конвенційного права (а за можливості і попереднього правового стану), а також запобігання у майбутньому порушенню прав людини, гарантованих Конвенцією, так і умовивід автора щодо структури цього юридичного феномену, елементами якої є інституційна, нормативна, функціональна, ідеологічна та комунікативна підсистеми.

Як позитив також слід відзначити з'ясування автором особливостей заходів індивідуального та загального характеру, що вживаються державою в аспекті імплементації постанов Суду Ради Європи в національний правопорядок, а також виконання угод про дружнє врегулювання спору, що у підсумку дозволило дисертанту сформулювати дефініції вказаних правових явищ та окреслити їх необхідний перелік для України як держави-відповідача.

Особливе наукове значення мають результати дослідження впливу практики Страсбурзького суду як явища правової дійсності на юридичну діяльність в Україні. Здобутком автора є не тільки формулювання дефініції вказаного поняття, але й характеристика різних аспектів дії практики Суду Ради Європи на свідомість та поведінку суб'єктів права (інформаційно-психологічної, регулятивної, охоронної, соціально-правової). Схвальної оцінки заслуговують і обґрунтовані дисертантом поняття та характерні риси, притаманні дії практики Суду Ради Європи на наукову та практичну юридичну діяльність в Україні, а саме: впливу практики Європейського суду з прав людини юридичну науку, впливу практики Страсбурзького суду на юридичну освіту, впливу практики Суду Ради Європи на правотворчість в Україні, впливу практики Страсбурзького суду на офіційну правоінтерпретаційну діяльність в Україні, впливу практики Суду Ради Європи на правозастосування.

На підставі проведеного дослідження достатньо обґрунтованими видаються висновки автора щодо необхідності внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», процесуальних кодексів України, а також низки інших нормативно-правових актів. Дослідником не тільки сформульовано конкретні пропозиції щодо необхідності корегування чинного законодавства, але й розроблено проект змін до закону, що був направлений для розгляду в Комітет Верховної Ради України з питань правосуддя.

Високий ступінь обґрунтованості і достовірності результатів дослідження забезпечено використанням методологічного інструментарію.

Основу методології дослідження склали парадигма соціологізму та природно-правова парадигма, а також ряд теорій права, на основі яких дослідником було сформульовано авторські судження про юридичну природу; властивості та структуру практики Європейського суду з прав людини як різновиду судової практики, поняття та аспекти її впливу на суб'єктів юридичної діяльності, поняття та внутрішню будову механізму імплементації практики Страсбурзького суду в національній правовій системі та інші висновки автора. Наукова праця ґрунтується на системі гносеологічних принципів, а саме: всебічності, повноті, об'єктивності та поліцентризму, що виконали роль фундаментальних та основоположних ідей, якими керувався дослідник.

При визначенні особливостей предмету даного наукового пошуку, а також напрямків наукової розвідки дисертант послуговувався такими методологічними підходами: гуманістичним, комплексним, діалектичним, аксіологічним. В процесі дисертаційного дослідження автором використовувалися як загальнонаукові методи (історичний, аналізу та синтезу, дедуктивний та індуктивний, системний, структурно-функціональний), так і спеціально-наукові (техніко-догматичний, компаративістський, правового моделювання, спеціально-юридичний, герменевтичний). Застосування вказаного методологічного інструментарію дозволило здобувачу наукового ступеня доктора юридичних наук визначити логічну побудову та структуру дисертації, послідовно й науково обґрунтовано реалізувати мету і задачі, поставлені у дослідженні.

Значимою перевагою цієї дисертаційної роботи є використання значного обсягу наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, розробок відомих фахівців у галузі загальної теорії та філософії права, а також галузевих юридичних наук.

Слід відзначити опрацювання автором необхідної та достатньої для такого роду дослідження кількості рішень Європейського суду з прав людини, що ухвалені не тільки проти України, але й інших держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Емпіричну базу цього дисертаційного дослідження також склали звіти Суду Ради Європи, щорічні звіти про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, рішення Комітету Міністрів Ради Європи щодо виконання постанов Страсбурзького суду; аналітичні звіти правозахисних громадських організацій, присвячені застосуванню практики Страсбурзького суду та стану виконання його рішень в Україні.

Плідним є розгляд питання про багатоаспектність впливу практики Європейського Суду з прав людини з огляду на їх зв'язок з правовими формами здійснення функцій держави, різними видами юридичної діяльності: правотворчістю, правозастосуванням, правоінтерпретаційною діяльністю. Вагомим є також обґрунтування впливу практики Страсбурзького суду на різні підрозділи правової доктрини: теорію джерел права та правоутворення, теорію застосування права в контексті її збагачення соціологічним аналізом, теорію правотворчості, теорію правових актів, теорію правової діяльності та поведінки, теорію юридичної відповідальності, зокрема в частині відповідальності держави за невиконання взятих на себе зобов'язань у сфері захисту прав людини, теорію правового регулювання в частині розширення переліку юридичних засобів впорядкування суспільних відносин.

Достовірність положень, висновків і рекомендацій дисертації підтверджується їх опублікуванням у наукових виданнях та апробацією на наукових конференціях, семінарах, круглих столах. Основні результати дослідження дисертанта відображено у 53 публікаціях автора, у тому числі 1 монографії, 27 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, 5 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, а

також 20 тезах доповідей за результатами участі в науково-практичних заходах.

Наукове та практичне значення отриманих результатів, представлених у роботі полягає у тому, що сформульовані у дисертаційному дослідженні теоретичні положення і висновки можуть бути використані не лише у науково-дослідній діяльності (для подальшого дослідження правових практики Європейського Суду з прав людини та її впливу на юридичну діяльність в Україні), але й у правотворчості (при проектуванні нормативно-правових актів з питань гармонізації національного законодавства з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод в її офіційному тлумаченні Судом Ради Європи), правозастосовній діяльності (при ухваленні суб'єктами владних повноважень рішень індивідуального характеру з урахуванням правових позицій Страсбурзького суду) та навчальному процесі (при викладанні у закладах вищої освіти таких навчальних дисциплін як «Теорія держави і права», «Міжнародний захист прав людини», «Міжнародне право», «Правозастосування», «Практика Європейського суду з прав людини», а також при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників).

Дисертація складається із п'яти розділів, що включають сімнадцять підрозділів, у яких послідовно і системно висвітлюється феномени практики Суду Ради Європи та її впливу на юридичну діяльність в Україні. Структура роботи, логіка вирішення поставлених завдань, рівень аргументації та наукове обґрунтування основних висновків автора, форма викладення матеріалу відповідають вимогам, що висуваються до дисертації. Дисертацію підготовлено державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю. Зміст автореферату та дисертації повною мірою відповідає спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Водночас, як і для будь-якої дисертаційної наукової роботи,

дослідженню В. А. Завгороднього властиві певні недоліки та дискусійні моменти, які викликають зауваження та побажання.

1. Назва дисертаційного дослідження, що рецензується, передбачає, що воно повинно мати не лише теоретичний, але й прикладний характер. Зважаючи на це, при визначенні методології та конкретних методів дослідження необхідно було вирішувати завдання, пов'язані з аналізом конкретних юридичних фактів. Для цього зазвичай використовуються можливості соціологічного методу пізнання. З тексту дисертації можна зробити висновок про належне використання згаданого наукового методу. Водночас в описі методології та методів дослідження (підрозділ 1.2.) відсутня вказівка на використання автором соціологічного методу.

2. Обґрунтовуючи відмінність між практикою Страсбурзького суду та судовим прецедентом (підрозділ 2.3.), дисертант відзначає, що вироблені Судом Ради Європи правові позиції не діють по вертикалі (с.107 дис.), тобто не завжди є обов'язковими для врахування в діяльності національних судів України. Проте, вказана теза потребує додаткового роз'яснення та аргументації, адже в усіх процесуальних кодексах України, які регламентують діяльність суду, міститься положення, за яким «Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини» (ч.2 ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України), або «Суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права» (ч. 4 ст.10 Цивільний процесуальний кодекс України; ч.4. ст. 11 Господарський процесуальний кодекс України).

3. При опрацюванні інституційної складової механізму імплементації постанов Суду Ради Європи в національній правовій системі (підрозділ 4.2.) автор доходить висновку про те, що факультативними суб'єктами імплементації постанов Страсбурзького суду в національній правовій

системі є заклади вищої освіти, наукові установи, правозахисні громадські організації, адвокатські об'єднання тощо (с. 227 дис.). Така теза потребує роз'яснення щодо можливостей залучення вказаних суб'єктів до згаданого вище процесу імплементації.

4. Потребує уточнення підхід автора щодо з'ясування зарубіжного досвіду імплементації постанов Європейського суду з прав людини в національний правопорядок та порівняльного аналізу таких механізмів, оскільки при здійсненні наукового пошуку дисертант обмежився дослідженням особливостей виконання рішень Суду Ради Європи лише в трьох державах-учасницях Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (с. 230 дис.).

5. Досліджуючи вплив практики Страсбурзького суду на юридичну діяльність в Україні як складне та багатогранне явище правової дійсності дисертантом виокремлено чотири аспекти її дії, а саме: інформаційно-психологічний, регулятивний, охоронний та соціально-правовий вплив (підрозділ 5.1.). Складається враження, що поза увагою залишилось питання щодо особливостей ідеологічного впливу практики Суду Ради Європи на суб'єктів юридичної діяльності, що спрямований на зміну установок та цінностей у суб'єктів такого впливу.

Однак, вказані вище зауваження та дискусійні положення не впливають на загальну позитивну оцінку та високий рівень підготовленої наукової праці, а також не применшують значущість отриманих автором результатів дослідження.

Підсумовуючи слід зазначити, що дисертація Завгороднього Віталія Анатолійовича на тему: «Практика Європейського суду з прав людини та її вплив на юридичну діяльність в Україні (теоретико-правовий аналіз)» є самостійним, завершеним дослідженням, що розв'язує важливу наукову проблему науки теорії держави і права, відповідає вимогам п.п. 9, 10 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а також

положенням Наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її автор – Завгородній Віталій Анатолійович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

Президент Національної академії
правових наук України,
доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України

О. В. Петришин

Підпис О. В. Петришин засвідчую:
прізвище

Начальник ВК Девід / Девченко А. О. /

12.02.2021 р.